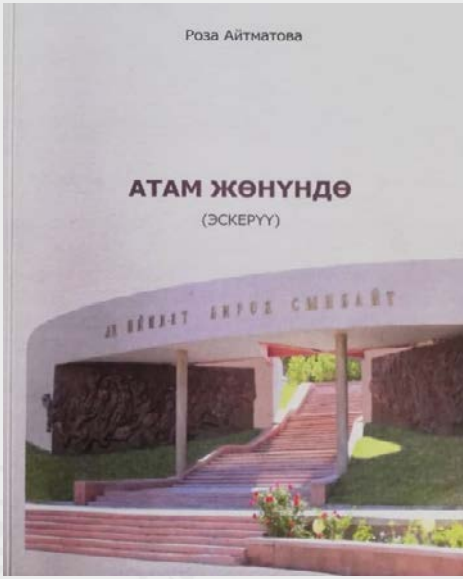

ATAM CÖNÜNDÖ (ESKERÜÜ)

Roza Törökulovna Aytmatova (2020). *Atam Cöniündö (Eskerüü)*. Bişkek: Kırgızistan, 125 s., ISBN: 978-9967-480-50-6

Gökcan ÇELİK*

Roza Törökulovna Aytmatova¹ tarafından 2020 yılında yayımlanmış olan eser, yazarın babası Törökul Aytmatov'un² Kırgızistan'ın tarım ve sanayi alanlarının gelişmesine sağladığı katkıları arşiv ve resmî belgeler ışığında ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yazarın bundan önce de tüm ailesinin ve onun içinde babası Törökul Aytmatov'un hayatı, kişiliği, Repressiya zamanında kendisinin ve ailesinin yaşadığı zorlukları, uğradığı haksızlıkları ve Törökul Aytmatov'un ölümünü kısaca anlattığı *Tarihtin Aktay Baraktarı* (Beliye stranitsı istorii-Tarihin Ak

¹ Rozetta [Roza] Törökulovna Aytmatova, ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un kız kardeşidir. Tam adı Rozetta Törökulovna Aytmatova olan yazar, 1937 yılında Kırgızistan'da doğmuş ve matematik-fizik alanındaki lisans eğitimini tamamlayarak İ. Arabaev Pedagoji Üniversitesinde uzun yıllar ders vermiştir. Bununla birlikte Kırgızistan'ın ünlü aktivistlerinden biri olarak Kırgızistan toplumsal kadın hareketinin başkanlığını yürütmüş, 1996 yılında Kadınlara Yardım Merkezi'nin kuruculuğunu üstlenmiştir. Pedagoji ile ilgili iki yüzden fazla makalesi olan Aytmatova'nın cinsiyetçilik üzerine yazılmış kitapları da bulunmaktadır. Kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığın çözümlerine dair yayımlanmış ortak bildiri metnini Kırgızcaya çevirerek yayımlatmıştır (Aytmatov Ensiklopetsiyası, II. Cilt, 2018, s.279 aktaran G. Çelik)

² Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov, Kırgızistan'ın parti ve kültür sahasında yetiştirdiği önemli isimlerden biridir. 14 yaşında Rus-Tüzem mektebini bitirmiştir. 1920-1921 yıllarında parti ve Sovyet işlerinde çalışmıştır. 1921-1924 yılları arasında Moskova'daki Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde öğrenim görmüştür. 1925 yılında Komünist Parti üyeliğine kabul edilmiştir. Moskova'da öğrenim görüp ilmini arttırdıktan sonra Kırgızistan'da parti ve devlet işlerinde yöneticilik yapmıştır. 1935-1937 yılları arasında Moskova'daki Kızıl Proffesura Enstitüsünde öğrenim görmüştür. 1937'den itibaren Sovyetlerde meydana gelen siyasi ve ideolojik şartlardan ötürü Moskova'da görev yaptığı sırada "halk düşmanı" ilan edilerek gözaltına alınmış ve aynı yıl hakkında verilen idam cezası infaz edilmiştir (Ükübayeva, 2018, s. 37-38). 1956 yılında aklanan T. Aytmatov'un cesedi 1991 yılının Ağustos ayında Bişkek yakınlarındaki Çon-Taş köyünde bir tuğla fabrikasının altında dönemin diğer önemli isimleri (Cusup Abdırahmanov, Kasım Tınıstanov, Erkinbek Esenamanov vd.) ile birlikte gömülü hâlde bulunmuştur. Akabinde söz konusu yerde Ata-Beyit adıyla bir anıt mezar inşa edilmiş ve kabri buraya nakledilmiştir.

* Dr.Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Dil Hazırlık Bölümü. gokcancelik@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0003-0404-5591>.

Sayfaları)³ adlı eseri Kırgızca ve Rusça olmak üzere iki dilde yayımlanmıştır. Hatıra türünde yazılan ve kitabın başlığında da açıkça belirtilen *Atam Cönündö* (Babam Hakkında) adlı eseri de adı zikredilen bu kitabın devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir.

Eser, önsöz dâhil toplam 16 bölümden oluşmaktadır. Eserin sonunda ise uzunca bir Sonuç, Törökül Aytmatov'un kısa özgeçmişi ve hayatının dönüm noktalarını gösteren bir tablo, kaynakça ve T. Aytmatov'a ait mektuplar, yazılar ve arşiv belgeleri ile fotoğraflar bulunmaktadır.

Ünlü tarihçi ve aynı zamanda T. Aytmatov'un torunu olan Dr. Asan Ormuşev tarafından yazılan önsözde, kitabın içeriğinden ve Törökül Aytmatov'un Sovyetlerin kuruluş döneminde Kırgız halkı için gösterdiği özveriden ve halk düşmanı iftirasıyla kurban gitmesinden bahsedilmiştir.

Şeker Cönündö Ulamış (Şeker Hakkındaki Efsane) adlı birinci bölümde R. Aytmatova köyü Şeker hakkındaki efsaneyi etraflıca anlatmış ve 'Şeker' adının boylarının lideri Şeker Ata'dan aldığını ileri sürmüştür. Bu hatırayı yazmasının sebeplerinden de bahseden yazar, en önemli sebep olarak Törökül Aytmatov'un çok yönlü kişiliğini ve özellikle de Kırgızistan'ın ekonomisi için verdiği hizmetleri ortaya koymak olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan Sovyet hükümetinin dağınık hâlde yaşayan Kırgız boyları arasında düzen ve birliği sağlaması, tarım ve sanayi alanlarını geliştirmesi, sağlık ve eğitim sistemlerini düzenlemesi, kültür ve sanat alanlarının aktif hâle getirmesinin toplum hayatı üzerindeki olumlu etkilerinden söz etmiştir.

Menin Armanım (Benim Derdim/ İçimdeki Ukte) adındaki ikinci bölümde, babası kurşuna dizildiği 1937 yılında kundakta beş aylık bebek olan ve babasını hiç görmeyen Roza Aytmatova babasına olan özlemini dile getirmiştir. Babasını eş-dost akrabasının anlatımlarından ve fotoğraflarından tanıyan yazar iki şeyde teselli bulunduğunu belirtmiştir. Kısa yaşantısına rağmen babasının unutulmaz hizmetleri ve geç de olsa kemiklerinin bulunması. Eserin diğer bölümleri arasında en duygusal ifadelerin yer aldığı bu bölümde yazar, babasının ölüm kağıdını almaya gittiği gün yaşadığı duygusal boşluğu da satır aralarında okuyucuya hissettirmektedir.

Atam Törökül Aytmatov'un Bilim Başatı (Babam Törökül Aytmatov'un Eğitim Hayatının Başlangıcı) adlı üçüncü bölümde T. Aytmatov'un eğitim hayatı ve eğitime verdiği önem anlatılmıştır.

Algaçkı Sayasiy Kadamdarı (Siyasetteki İlk Yılları) adındaki dördüncü bölümde T. Aytmatov'un siyasete nasıl girdiğinden bahsedilmiştir. 29 yaşında sorumluluk bilinci gelişmiş Törökül Aytmatov'un çalışkanlığı ve dürüstlüğü Sovyet hükümetinin dikkatini çekmiş ve onu hizmet için Taşkent'e göndermiştir. Bu bölümde bir önceki bölümün devamı niteliğinde hem okuduğu okullar hem de o yıllarda çalıştığı kurumlar sıralanmıştır. Bu bölümde ayrıca o dönemlerde Kırgız medeniyetinin gelişimi için alınan kararlarda T. Aytmatov'un imzası olduğunu öğrenmekteyiz. Bunlardan ilki 1925 yılında

³ Bu kitap 2011 yılında Prof. Dr. Orhan Söylemez ve Doç. Dr. Samet Azap tarafından Türkçeye de aktarılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Roza Aytmatova, (2011). *Tarihin Ak Sayfaları* (Çev. Orhan Söylemez-Samet Azap, Salkımsöğüt Yayınları, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 176, ISBN:978-605-4223-76-3.

Manas Destanı'nın yayımlanması yönündeki kararı imzalaması, bir diğeri de 1927 yılında Kasım Tınıstanov ile birlikte Kırgız alfabesi oluşturma komisyonuna üye olmasıdır.

Kırgız Assrinde Önör Cay Cana Sooda El Komissariatında Cana Sovnarhozdun Tüzülüü (Kırgız Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde Sanayi ve Ticaret Halk Komiserliğinin ve Ekonomi Konseyinin Oluşturulması) adlı beşinci bölümde adı zikredilen komiserliğin ve konseyin oluşturulma sebepleri ile birlikte bu iki yapının başına T. Aytmatov'un getirilmesi anlatılmaktadır. O dönemler oldukça kötü durumda olan tarım faaliyetlerinden de söz eden yazar, babasının bu yapıları aktif hâle getirmek için nasıl çaba harcadığını gözler önüne sermektedir.

VI Oblustuk Partiyalık Konferatsiyanın Maanisi (VI. Bölgesel Parti Konferansının Önemi), 8-10 Haziran 1930 tarihinde gerçekleştirilen ve Kırgızistan sanayisinin gelişimi için düzenlenen VI. Bölgesel konferansında, 1928 yılı SSCB'nin gelişimindeki birinci beş yıllık plan oluşturulması yönünde kabul edilen direktifler yeniden masaya yatırılmıştır. Hükümet başkanı Cusup Abdrahmanov ile T. Aytmatov konferansta bu planın Kırgızistan için yeniden revize edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. T. Aytmatov revize edilme konusunda şu hususlara da eğilmek gerektiğini vurgulamıştır:

1. Hidroenerjetikanı önüktürüü (hidroenerjinin geliştirilmesi)
2. Cergiliktüü önör caydı önüktürüü (yerli sanayinin geliştirilmesi)
3. Temir coldordu kuruu (demir yollarının kurulması)
4. Kömür-otun bazasın tüzüü (kömür- odun rezervlerinin düzenlenmesi)
5. Too kenderin izildöö (maden yataklarının araştırılması)
6. Uluttuk kadrlardı dayardoo (millî kadroları hazırlama/yapılandırma)

Yazar, eserin bundaki sonraki bölümlerinde bu hususları başlıklandırarak etraflıca ele almıştır. Dolayısıyla bir sonraki bölüm olan *Gidroenerjetikanı Önüktürüü* (Hidroenerjinin Geliştirilmesi) meselesinde T. Aytmatov'un rolü anlatılmıştır. Kırgızistan gibi dağlık bir ülkenin o zamana kadar hidroenerji üretme konusunda hiçbir tecrübesi yoktur, keza T. Aytmatov'un başına geçtiği bu yapıda kendisi dahil kimsenin de bu alanda ne bir deneyimi ne de eğitimi vardır, ancak buna rağmen T. Aytmatov ve ekibi geceli-gündüzlü yoğun bir mesai harcayarak santrallerin kurulmasında ve işletilmesinde çok büyük gayret göstermişlerdir.

1920-30'lu yıllarda Orta Asya ülkeleri bunun içinde Kırgızistan da dâhil pek çok ülke sanayisi olan diğer ülkelere ham madde kaynaklarını göndermekle yükümlüdür. R. Aytmatova, *Cergiliktüü Önör Caydı Önüktürüü* (Yerli Sanayinin Geliştirilmesi) adlı sekizinci bölümde Kırgızistan yerli sanayisinin gelişiminde C. Abdırhmanov ve o yıllarda ekonomi konseyine başkanlık da eden Törökul Aytmatov'un girişimlerinden söz etmiştir.

Sovyetlerle birlikte kurulmaya başlanan demir yollarında da T. Aytmatov'un emeği büyüktür. Yazar bunu *Temir Coldordu Kuruu* (Demir Yollarının Kurulması) adlı dokuzuncu bölümde genişçe anlatmıştır. T. Aytmatov, Kırgızistan'ın Avrupa ve Sibirya ile bağlantısı olan demir yollarının bugünkü Maymak İstasyonu'na yakın Teşkentoo tünelinin 1914-1915 yıllarındaki yapım aşamasında babası Aytmat ile beraber çalışmıştır. Göreve geldiğinde de demir yollarının artırılması ve demir yolu işçilerinin

çalışma şartlarının düzenlenip iyileştirilmesi meselesini ele almıştır. Bu bölümde yazar babası Törökül Aytmatov'un 1937 yılında halk düşmanı olarak tutuklanarak soruşturulmaya bu demir yolundan götürüldüğünü hatırlatmıştır. Aytmatov ailesinin yaşadığı bu trajedi oğlu Cengiz Aytmatov tarafından *Gün Olur Asra Bedel* romanında Abutalip Kuttıbayev'in trajedisiyle ebedileştirilmiştir. Abutalip'in tutuklu olarak bindiği trenin vagon penceresinden sadece birkaç dakika gördüğü Maymak İstasyonu'nda sevdikleriyle uzaktan vedalaşması aslında T. Aytmatov'un vedalaşmasıdır.

Algaçkı Aerodromdun Dolbooru (İlk Havalimanı Projesi) adlı onuncu bölümde Kırgızistan'ın ilk havalimanının kuruluş nedenlerini ve isminin hikâyesiyle karşılaşan okur, yeni havalimanına 'Lenin' veya 'Dostuk (dostluk)' adlarının önerildiğini ancak T. Aytmatov'un önerisiyle 'Manas' isminin kabul edildiği bilgisini öğrenmektedir. Bu arada hemen belirtelim ki, bugün başkent Bişkek'teki uluslararası havalimanının adı hâlâ Manas'tır.

Eserin on birinci bölümünde kısaca kömür-odun rezervlerinin düzenlenmesi hususuna değinilirken, on ikinci bölümünde maden yataklarının araştırılması meselesi üzerinde durulmuştur. Kırgızistan'ın bu iki meselede zengin bir coğrafi yapıya sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu bölümler eserin en kısa bölümleridir.

Uluttuk Kadrlardı Dayardoo adlı on üçüncü bölümde, o dönemler yeni yeni gelişen Kırgızistan için millî kadroları yetiştirme/hazırlama/yapılandırma meselesinden bahsedilmiş, bu konuda T. Aytmatov'un sergilediği millî duruş anlatılmıştır. C. Abdırahmanov'un günlüklerinden⁴ alıntılar yapılarak desteklenen bölümde Roza Aytmatova babasının bu meselede gösterdiği gayretlerin daha sonra ulusçu/milliyetçi olarak nitelendirildiğini ve 'halk düşmanı' olarak tutuklanmasına sebep olduğunu bildirmiştir.

T. Aytmatov- Partiyanın Calınduu Cookeri (Partinin Gayretkeş Askeri: T. Aytmatov) adlı ondördüncü bölümde yazar, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Kırgız tarihinde iz bırakan A.Sıdıkov, İ. Arabayev, K. Tınıstanov, A. Orozbekov, E. Eshamanov, K. Şorukov gibi büyük isimlerden birinin de babası T. Aytmatov olduğunu belirtmiş ve onun Sovyetlere gönülden bağlı bir vatandaş ve yönetici olduğunu, sosyal adalete olan inancından her bir vatandaşın en iyi şartlarda yaşayabilmesi için var gücüyle çalıştığını ifade etmiştir. Bununla birlikte 1930-1935 yılları arasındaki diğer hizmetlerinden söz etmiştir.

Eserin son bölümünde Özerk Kırgızistan'ın 5 Aralık 1936 yılında Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak kabul edildiğinden ve bunun Kırgız halkı için olumlu bir durum olduğundan bahseden yazar, hükümetin başına Moskova'dan gönderilen Yakut asıllı Maksim Kiroviç Ammosov'un Aytmatov ile ilişkisini ele almıştır. Yazarın tarihî vesikalara dayanarak anlattığına göre, M. Ammosov, 1937 yılında Kırgızistan'a gelerek görevine başlamış ve yerel yönetimlerle iyi ilişkiler kurmuştur. NKVD'nin halk düşmanı arayışlarındaki zorbalıklarının karşısında durmuştur. Kendi kabinesini oluştururken adaylar arasında çalışkan, sorumluluk sahibi ve dürüst isimlere yer vermiştir. Bunlardan biri de T. Aytmatov'dur. Üçüncü sekreterlik görevini vermek istediği T. Aytmatov için

⁴ bk. Cusup Abdırahmanov (2016). *1916 Kündölyüktör, Stalinge Kat*, Bişkek s.236.

defalarca Moskova'ya telgraf çekmişse de olumsuz yanıt almıştır. Sebep olarak da T. Aytmatov'un milliyetçi olması gösterilmiştir. T. Aytmatov tam da o yıl bu nedenle tutuklanmış ve daha sonra kurşuna dizilmiştir. Keza onu kollayan ve göreve çağıran M. Ammasov da 'milliyetçi' addedilerek suçlanmış ve o da Stalin diktasından kurtulamayarak infaz edilmiştir.

Eserin Sonuç bölümünde ise, Roza Aytmatova, 1937 yılında kurşuna dizilen ve kemikleri 1991 yılında bir tuğla fabrikasının altında bulunan babası T. Aytmatov'un trajedisini ve halk düşmanının çocukları olarak yaşadıkları acı günlerden kısaca bahsetmiş ve T. Aytmatov'un kişiliğinin ve hayatının dönemin yöneticileri tarafından örnek alınmasını dilemiştir. Kitap yazarın daha önce adı zikredilen *Tarihin Ak Sayfaları* adlı eseriyle birlikte Aytmatov ailesinin ansiklopedisi mahiyetindedir. Öte taraftan eserleri yüzden fazla dile çevrilen Cengiz Aytmatov'un eserlerinde yer alan trajedilerin ana ilham kaynağını göstermesi bakımından önemlidir. Ancak en büyük özelliği bugüne kadar sadece Cengiz Aytmatov'un babası olma hasebiyle adı bilinen Törökül Aytmatov'un Kırgızistan Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmesindeki katkılarını anlatmasıdır ve bu bakımdan da oldukça kıymetli tarihî bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Aytmatov Ensiklopediyası, portretter, ilimiy makalalar, eskerüülör, ırlar, kattar, maalımattar, dokumentter, süröttör c.b. (2018). II. Cilt, A. Akmatalıevdin calpı redaksiyası astında, ekinci basılış. Bişkek: Turar Basması.
- Aytmatova, R.T. (2020). *Atam cönündö (Eskerüü)*. Bişkek: Kırgızistan, 125 s., ISBN: 978-9967-480-50-6
- Ükübayeva, L. (2018). *Çıñgız Aytmatov: Cazuuçunun ömürü, çığarmaçılıgı boyunca kıskaçça oçerk*, Bişkek: Turar Basması.